

MUÎNÜDDİN İMRÂNÎ

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhak ed-Dihlevî, *Ahbar-ı'l-ahyâr* (trc. Sübhân Mahmûd – M. Fâzıl), Delhi 1414/1994, s. 311-314; Muhammed Gavsî, *Gülzâr-ı Ebrâr*, Asiatic Society of Bengal, Ivanow, nr. 97, vr. 22-23; Gulâm Muînüddin, *Me'âricü'l-vilâye*, K. A. Nizami özel kütüphanesi, I, 450-451; Yahyâ b. Ahmed es-Sirhindî, *Târîh-i Mübârek Şâhî* (nşr. M. Hidâyet Hüseyin), Kalkûta 1931, s. 115; Âzâd-ı Bilgrâmî, *Me'âsirü'l-kirâm*, Agra 1328/1910, s. 184-185; a.m.f., *Sübhatü'l-mercân fi âşâri Hindustân* (nşr. M. Fazlurrahman), Aligarh 1976, I, 90-91; Sîddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülüm*, Beyrut 1978, III, 218; Fakîr Muhammed, *Hadâ'ıku'l-Hanefiyye*, Leknev 1906, s. 304-305; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhâtü'l-havâtür*, II, 161; Rahmân Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ'ey Hind* (trc. M. Eyyüb Kâdirî), Karaçi 1961, s. 499-500; Zubaid Ahmad, *The Contribution of Indo-Pakistan to Arabic Literature*, Lahore 1968, s. 311-312, 452-453; M. İshak Battî, *Fukahâ-yi Hind*, Lahor 1974, I, 304-305; *The History of India* (ed. H. M. Elliot – J. Dowson), Delhi 1990, VI, 486; Muhammed İkram, *Âb-ı Keuşer*, Lahor 1992, s. 424; M. Hidâyet Hosain, "İmrânî", *İA*, V/2, s. 987; a.m.f., "el-İmrânî", *İDMİ*, XIV/2, s. 251-252; K. A. Nizami, "al-İmrânî", *EP* (İng.), III, 1176.

K. A. NIZAMI

MUÎNÜDDİN-İ İSFİZÂRÎ

(معین الدین اسفزاری)

Muînüddîn Muhammed-i İsfizârî Zemcî
(ö. 899/1494'ten sonra)

Ravzâtü'l-cennât adlı eseriyle tanınan İrânî tarihçi, münşî, hattat ve şair.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tahsilini ilerletmek için 873'te (1468-69) Herat'a gittiği ve *Ravzâtü'l-cennât*'ı 897-899 (1492-1494) yılları arasında yazdığı bilinmekte, buradan IX. (XV.) yüzyılın ikinci yarısı ile X. (XVI.) yüzyılın ilk çeyreği içinde yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Nisbelerinden, Afganistan'ın batısındaki Sebzevâr-ı Herât da denilen İsfizâr'a (Esfizâr) bağlı Zemç'te (Zemic) doğduğu anlaşılmaktadır. Bağdatlı İsmâil Paşa, babasının adını Abdullah ve ölüm tarihini 915 (1509) olarak veriyorsa da (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 225) başka bir kaynakta yer almayan bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerekir.

İsfizârî, Herat'ta öğrenimini tamamladıktan sonra Timurlu Hükümdarı Hüseyin Baykara tarafından saltanatın resmî mühürünü taşıma makamı olan nişanşahlık görevine getirildi. Kendisine bu görevin verilmesinde âlim kişiliğinin ve hattatlığının yanı sıra üslûp sahibi bir münşî olmasının da payı vardır; nitekim sadece nişanşahlıkla kalmamış, inşa ve mektuplaşma işleriyle de ilgilenmiştir. Ayrıca şiirleri vardır. İsfizârî sarayda bulunduğu süre için

de önce vezir, arkasından sadrazam olan Kivâmüddin Nizâmülmülk-i Hafî'den himaye gördü. Kivâmüddin'in daha sonra Hüseyin Baykara tarafından iki oğlu ile birlikte öldürülmesinin İsfizârî'yi nasıl etkilediği bilinmemektedir. İsfizârî Herat Medresesi'nde hat dersleri de vermiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekteyse de *Ravzâtü'l-cennât* adlı eserini 899'da (1494) tamamladığına göre bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.

Eserleri. 1. Ravzâtü'l-cennât fi evşâfi medîneti Herât. Kivâmüddin Nizâmülmülk-i Hafî'nin isteği üzerine yazılan kitap yirmi altı ana bölüm (ravza) ve birçok alt bölümden (vech, çemen) oluşmuştur. Eserde Herat'tan başka Horasan bölgesindeki Nişâbur, Merv, Belh, Gazne, Kuhistan, Sistan, Sebzevâr, Cüveyn, İsferyân ve İsfizâr gibi yerlerin tarih ve coğrafyası, mimari eserleri, ziraî ve ticarî hayatları ve yetiştirdikleri ünlü kişiler hakkında önemli bilgiler bulunmakta, ayrıca İslâm fütuhâtından Hüseyin Baykara'nın yirmi beşinci yılına (899/1494) kadar geçen zaman içinde meydana gelen olaylarla ilgili açıklamalar yer almaktadır. Herat'la ilgili olarak özellikle Abdurrahman Fâmî, Ebû İshak el-Haddâd, Seyfi-i Herevî ve Rebîî Puşengî'nin eserlerinden faydalanılarak şehrin Kertler, Şâhruh ve Hüseyin Baykara dönemlerindeki durumuna ve Baykara'nın sarayındaki emîr, âlim ve sanatkârlara dair bol malzeme verilmektedir. Bu kitaplardan faydalanan Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklîm*'inde eserden *Târîh-i Mübârek Şâhî* adıyla birçok nakil yapmıştır. Barbier de Meynard, *Ravzâtü'l-cennât*'ın bazı kısımlarını *Extrait de la chronique persan d'Herat* başlığı altında Fransızca çevirileriyle birlikte yayımlamış (*JA*, XVI [1860], s. 461-520; XVII [1861], s. 438-457, 473-522; XX [1862], s. 268-319), daha sonra Seyyid Muhammed Kâzım İmâm eserin tamamının iki cilt halinde tahkiki neşrini yapmıştır (Tahran 1338-1339 hş.). **2. Tereşsül (Kavânin).** Herat saray divanı ile ilgili birtakım ferman ve mektuplardan oluşan eserin bir nüshasının Londra India Office Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmektedir (Ethé, I, 1131).

Kaynaklarda İsfizârî'ye bunların dışında bazı eserler nisbet edilmişse de bunlar ya müellif veya eser adının benzerliğinden dolayı ona mal edilmiş çalışmalardır. **1. Ravzâtü'l-ulemâ' el-urefâ' fi't-terâcim** (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 225; Kâtib Çelebi müellifinin meçhul olduğunu söyler, *Keşfü'z-zunûn*, I, 922); **2. Şerhu'l-Kâfiye** (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 225; Kâtib Çelebi, ese-

rin Muînüddin Muhammed Emîn el-Herevî'ye ait bulunduğunu kaydeder. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1373); **3. Me'âricü'n-nübüvve** (*Kâmüsü'l-a'lâm*, VI, 4336); **4. Ravzâtü'l-vâ'izin** (a.g.e., a.y.); **5. Târîh-i Müşevî** (a.g.e., a.y.). Son üç eser Muîn el-Miskîn'e aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muînüddîn-i İsfizârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Muhammed Kâzım İmâm), Tahran 1338-39 hş., neşredenin girişi; Hândmîr, *Habibü's-siyer* (nşr. M. Debîrsiyâki), Tahran 1362 hş., IV, 348; Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklîm* (nşr. Cevâd Fâzıl), Tahran 1341 hş./1962, II, 283; *Keşfü'z-zunûn*, I, 921-922; II, 1373; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 206-207; Browne, *LHP*, III, 430-431; Storey, *Persian Literature*, I, 355-356; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 225; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 537-538; a.m.f., *Gencine-i Sûhân*, Tahran 1362 hş., VI, 85-87; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 252; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 1131; Ahmed-i Münzevî, *Fihrişvâre-i Kitâbhâ-yı Fârîsî*, Tahran 1374 hş., I, 221; *Kâmüsü'l-a'lâm*, VI, 4336; Maria E. Subtelny, "Esfizârî", *ELr.*, VIII, 595-596; Âfâk Hâmid Hâşimî, "Esfizârî", *DMBİ*, VIII, 331-333.

TAHSİN YAZICI

MUÎNÜDDİN-İ KÂŞÎ

(معین الدین کاشی)

Ebû Nasr Muînüddîn Nasîrî'd-devle Muhtassü'l-mülk Ahmed b. Fazl b. Mahmûd-i Kâşî (Kâşânî)
(ö. 521/1127)

Sultan Sencer'in veziri.

Hayatının ilk dönemine ait fazla bilgi yoktur. Devlet hizmetine ilk defa Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah döneminde (1072-1092), Emîr Kamaç'ın Kuzey ve Kuzeybatı İran'daki vilâyetlerin bir kısmını yönetmekle görevlendirdiği dayısı Nâsihulmülk tarafından alındı ve ağabeyi o bölgenin nâibliğine tayin edilirken kendisi de onun yanına kâtip olarak verildi. Sultan Berkyaruk'un (1092-1104) ilk zamanlarında da Divânü'r-resâil'de kâtiplik yaptı. Ardından yine Nâsihulmülk'ün aracılığıyla Muhammed Tapar'ın eşi Gevher Hatun'un hizmetinde görevlendirilip arkasından muhtemelen Sa'dülmülk-i Âbî'nin vezirliğinin (1105-1107) sonlarına doğru Divânü'r-resâil'in başına getirildi ve bu görevi Ebû Nasr Ziyâülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk'ün vezirliği zamanında da (1107-1111) sürdürdü. Selçuklular'ın bu dönemdeki üst düzey görevlilerini şiddetle eleştiren Bûndârî, Muînüddin'i de bilgisizlik, erdemsizlik ve Farsça, Arapça yazılarında yetersizlikler suçlar; bununla beraber diğer münşilerden daha mahir bir yazıcı olduğunu da kaydeder (*Zübdetü'n-Nusra*, s. 99).

Muînüddin'in 502'de (1109) Dîvân-ı-re-sâil'in başında bulunduğu sırada, vezirlik hevesinde olan ve amacına ulaşmak için her yola başvuran İsfahan'ın nüfuzlu yöneticisi Kadî İsmâil b. Ubeydullah el-Hatîbî, aralarında Muînüddin'in de bulunduğu yaklaşık 100 emir ve saray görevlisi hakkında bir İsmâilî vasıtasıyla yalan ihbarda bulundu. Muînüddin hemen görevden alınıp tutuklandıysa da İsmâil el-Hatîbî'nin, emellerine alet ettiği İsmâilîler tarafından öldürülmesi ve çevirdiği entrikanın anlaşılması üzerine birkaç ay sonra serbest bırakıldı. Ancak olay Sultan Muhammed Tapar'ın güveninin sarsılmasına yol açtığından Muînüddin'e vazifesi geri verilmedi; kısa bir müddet sonra da Hatîrümülk-i Meybûdî'nin ikinci vezirlik döneminde (1110-1117) Dîvân-ı İstîfâ başkanlığına getirildi.

Hatîrümülk'ün azli üzerine Muhammed Tapar vezirliği Muînüddin'e teklif ettiği de o bunu kabul etmekten kaçındı. Ardından Dîvân-ı İstîfâ başkanlığından uzaklaştırıldığı gibi 50.000 dinar ödemeye mahkûm edildi ve bütün mallarına el konuldu. Muînüddin bu durumdan kurtulunca 513'te (1119) savaştan dönen Sultan Sencer'e Save şehrinde katıldı. Sencer de yeğeni Mahmûd b. Muhammed Tapar'ı mağlûp ederek ele geçirdiği Rey şehrinin yönetimini ona bıraktı; daha sonra da onu vezirlik makamına getirdi (518/1124). Öncelikle İsmâilîler'e (Bâtînîler) karşı yaptığı mücadele hız veren Muînüddin, 520 (1126) yılında Türşîz (Tureysis) ve Beyhak üzerine büyük bir sefer düzenledi; İsmâilîler'in öldürülmesini, mallarına el konulmasını ve aile fertlerinin esir alınmasını emretti. Onun İsmâilî kıyımıyla ilgili emirlerinin yerine getirilmesinden sonra (İbnü'l-Esîr, X, 631-632), o zamana kadar bu fırka ile yüz yüze gelmekten uzak durmaya çalışan Sultan Sencer'i merkez üsleri Alamut'a saldırmaya ikna ettiğine dair rivayetler şüpheyle karşılanmaktadır (Köymen, II, 150).

Muînüddin-i Kâşî, 26 Safer 521 (13 Mart 1127) tarihinde en önemli rakiplerinden olan Ebü'l-Kâsım-ı Dergezî'nin anlaştığı, İsmâilîler'in onun ahırına seyis olarak soktukları bir fedâi tarafından öldürüldü; cenazesi Merv'e götürülerek orada defnedildi. Muînüddin-i Kâşî dindar, cömert ve hayır sever bir kişiliğe sahipti. İbnü'l-Esîr onun Bâtînîler'le yaptığı mücadeleden övgüyle söz eder ve bundan dolayı Allah'ın kendisini şehitlikle ödüllendirdiğini söyler (el-Kâmil, X, 647). Kaynakların çoğunda dirayetli ve âdil bir vezir olarak nitelendirilen, Necmeddin-i Kummî'nin *Târihu'l-*

vüzerâ' adlı eserinde (s. 203) vezirlik dönemine "ıyd-i ekber" denildiği belirtilen Muînüddin imar faaliyetlerine büyük önem vermiş, ülkenin çeşitli yerlerinde medrese, hastahane, cami ve kervansaray yaptırmıştır. Muînüddin'i, kendisine mertebesinden düşük görev verilmesine sebep olduğu için hicveden ve bu yüzden tutuklanıp mallarına el konulan Ebü Tâhir-i Hâtûnî hariç Muizzî, Senâî, Ebüverdi ve Errecânî gibi Selçuklu dönemi şairleri met-hetmiştir. Kardeşi Ebü'l-Fazl Mecdüddin Ubeydullah da Sencer devrinde onun maiyetinde çalışmış, çocuklarından Ebü Tâhir Fahreddin İsmâil, Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah b. Tuğrul zamanında vezirlik yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüverdi, *Dîvân*, Beyrut 1317/1938, s. 7, 293-294; Muizzî, *Dîvân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1318 hş., s. 68-70, 157, 564-567, 763-767; Senâî, *Dîvân* (nşr. Muzâhir-i Musaffâ), Tahran 1336/1957, s. 253-255; Ahmed b. Muhammed Errecânî, *Dîvân* (nşr. Ahmed b. Abbas el-Ezherî), Beyrut 1307/1928, s. 22-25, 229; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 163; II, 306, 335, 336, 340, 359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 631-647; Bündârî, *Züb-detü'n-Nusra* (Burslan), s. 72, 97, 99-102, 106-107, 109, 114, 138-139; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 125; Nâsirüddin Münşi-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-eshâr* (nşr. Celâleddin Hüsey-nî Urmevî), Tahran 1364/1945, s. 64-68; Hândmîr, *Düstürü'l-vüzerâ'* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1317, s. 168, 194-199; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minin*, Tahran 1365 hş., II, 462-466; Necmeddin Ebü'r-Recâ Kummî, *Târihu'l-vüzerâ'* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1363 hş., s. 203, 215; Seyfeddin Hacı b. Nizâm Akilî, *Aşârü'l-vüzerâ'* (nşr. Celâleddin Hüsey-nî Urmevî), Tahran 1347 hş., s. 248-249; Abbas İkbâl, *Veżâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûkî* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 254-260; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 50, 92, 106, 107, 127, 133; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1984, II, 150-152; B. Lewis, *Haşîşiler* (trc. Ali Aktan), İstanbul 1995, s. 55-57; Ebü'l-Fazl Hatîbî, "Ebü Naşr-ı Kâşî", *DMBİ*, VI, 321-323.

MEHMET KANAR

MUİNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE

(معین الدین سلیمان پروانه)

(ö. 676/1277)

Anadolu Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren devlet adamı.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'nin (bazı kaynaklarda Kâşî [Kâşânî], Kârî) oğludur. Babası 641 (1243) yılında Moğollar'la barış

yapmak üzere Mugan'a giderken Muînüddin'i ve kardeşlerini de yanında götürdü. Kaynaklarda adı ilk defa Tokat emiri olarak zikredilen Muînüddin'in (*EF* [İng.], VII, 479) Erzincan serleşkerliği (subaşılık) gibi önemli bir mevki elde etmek için devrin güçlü kumandanlarından Seyfeddin Torumtay ile nüfuz mücadelesine girdiği ve Baycu Noyan'ın desteğiyle Erzincan subaşılığına getirildiği kaydedilir (İbn Bîbî, II, 129, 152-153). Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde emir-i hâcib (melikü'l-hüccâb) olarak görev aldığı anlaşılan Muînüddin başarılı hizmetleriyle sultana rahat bir dönem yaşattı (Kaymaz, s. 59-60). Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 654'te (1256) Sultanhanı savaşında Moğollar'a yenilip kaçması üzerine IV. Kılıcarslan sultan ilân edildi. Bu yeni dönemde Pervâne Nizâmeddin Hurşid nâib-i saltanat, Muînüddin Süleyman pervane olarak görev aldı (*a.g.e.*, s. 65-66). Muînüddin Süleyman Pervâne, Nizâmeddin Hurşid'in aynı yıl Anadolu'da bulunan Hoca Noyan'ın öldürülmesinden sorumlu tutulup idam edilmesiyse geniş yetkilere sahip bir emir şeklinde hüküm sürmeye başladı (*a.g.e.*, s. 68). Türkmenler tarafından desteklenen II. İzzeddin Keykâvus'un Konya'ya hareket etmesi üzerine IV. Kılıcarslan önce Kayseri'ye, oradan da Muînüddin Süleyman Pervâne ile birlikte Tokat'a gitti (656/1258). Muînüddin, Hülâgû'nun Suriye seferine çıkmadan önce Büyük Kağan Mengü'nün yarlığı gereğince II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıcarslan'ı Tebriz'e çağırarak ülkeyi ikiye taksim etmesi sırasında (4 Şâban 657 / 27 Temmuz 1259) önemli rol oynadı ve taksimden sonra Sâhib Ata, II. İzzeddin Keykâvus'un vezirliğine getirilirken kendisi IV. Kılıcarslan'ın veziri oldu. 659'da (1261) Sâhib Ata'yı kendi yerine IV. Kılıcarslan'ın vezirliği teklifiyle yanına çekti. Bunun üzerine Memlük Sultanı Baybars'tan da umduğu yardımı göremeyen II. İzzeddin Keykâvus Bizans'a kaçtı. Böylece IV. Kılıcarslan'ın rakipsiz kalmasını sağlayan Muînüddin Süleyman, onu Konya'ya giderek tek başına Anadolu Selçuklu tahtına çıkması için teşvik etti. Baycu Noyan da IV. Kılıcarslan'ın hükümdarlığını Malatya'da ve diğer bazı vilâyetlerde kabul ettirmeye çalıştı. Muînüddin Süleyman, bu tarihten sonra devlet üzerindeki kontrolünü gittikçe arttırarak iktidarı tamamen eline geçirdi. Moğol baskısının en şiddetli döneminde ilhan ve kumandanlarının güven ve dostluklarını kazanması, itibar ve gücünün daha da artmasına ve kısa zamanda siyasî rakiplerini ortadan kaldıra-